

הרב מרדכי יהודה הלוי פרום זצ"ל

שיעורים בעניני הפורים

ה"ר מרדכי יהודה הלוי פרום זצ"ל, חתנא דחתנא של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, רגיל היה כשבוע לפני פורים להרצות בפני הישיבה שיעורים בעניני הפורים (וכן נהג קודם לפסח להרצות על עניני הפסח, וקודם חנוכה — על עניני חנוכה). חלק משיעורים אלו נמצאו לאחר פטירתו במחברותיו, והוצאו לאור באדר תשל"ג ברשות אלמנתו הרבנית צפורה שתחי', נכדת מרן הראי"ה קוק זצ"ל, ובידי ה"ר זלמן ברוך מלמד שליט"א, ראש ישיבת בית-אל. לפי הרשום בשיפולי השיעורים, נאמרו שיעורים אלו באדר תשט"ו, וכנראה אז גם נרשמו.

שומעי ליקחו זכו לשמוע מפיו במשך השנים שיעורים נוספים בעניני הפורים, שטרם ראו אור. כמו כן נוספו דברים בתוך השיעורים עצמם. מפי מורנו ורבנו הרמ"י פרום שמענו גם כן חידושים שראה בכתבי הראי"ה קוק, ואשר אז (בשנים תשכד-תשכה) טרם ראו אור. מאוחר יותר (בשנת תשל"ל) וכינו שה"ר צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל הוציא לאור את "מצות ראייה" מאת אביו הראי"ה, ושם מצאנו בכתב את שנמסר לנו בעל-פה קודם לכן.

שילבנו איפוא בשיעורים דברים נוספים מתוך רשימות שרשמו תלמידים. הוספות אלו סגורות בין סוגריים מרובעים, ואם נמצאה בהם טעות, נא לתלותה בליקויי ההרקה מכלי לכלי. חילקנו את השיעורים לפרקים ולפרקי משנה לנוחיות המעיין. השיעור האחרון (קדושת הכרכים המוקפים) נכתב ועובד בידי אורי דסברג, על פי רשימות משיעורים שזכה לשמוע בשנים תשכד — תשכח.

★ ★ ★ ★ ★

קריאת המגילה מדרבנן או מדברי קבלה

א. מבטלין ת"ת למקרא מגילה

במס' מגילה דף ג ע"א "מבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה וכו'". נחלקו הפוסקים אם קריאת המגילה היא רק מדרבנן, או דהוי מדברי קבלה, שהוא כדן תורה, מכיין שאסתר ברוח הקודש נאמרה.

הר"ן סובר דהא דכוהנים מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה, וכן כל המצוות כולן נידחות מפני קריאת המגילה חוץ ממת מצוה, זה דוקא אם יש בידו לקיים שניהם, אלא השאלה היא מה יקיים קדם, או קורא קדם המגילה ואח"כ מקיים המצווה האחרת. אבל במקרה שאין בידו זמן לקיים את שניהם, או אין מקרא מגילה דוחה שום מצוה מהתורה כיון שקריאת המגילה היא רק מדרבנן. וכן פסק הרמ"א בשו"ע או"ח הל' מגילה סי' תרפו.

אבל הט"ז סובר דמקרא מגילה דוחה ממש כל המצוות שבתורה חוץ ממת מצוה. ואפי' אם אין לו זמן לקיים שניהם, קורא המגילה אע"פ שלא יוכל לקיים המצוה. ומה שהר"ן כ' דאין מצוה דרבנן דוחה מצוה מהתורה, ע"ז השיב הט"ז דמקרא מגילה אינו רק מצוה דרבנן, אלא הוא דברי קבלה כיון שנאמר ברוה"ק, דברי קבלה כד"ת הם, ולכן יש בכוחו לדחות מצוה מהתורה.

הט"ז הוכיח כדבריו, שמקרא מגילה דוחה ממש כל המצוות, אף שלא יוכל לקיימם אח"כ, מזה שמבטלין ת"ת למקרא מגילה, ומצות ת"ת הרי נדחית לגמרי, שהרי כל רגע ורגע הוי מצוה חדשה, והרגע הזה שקרא את המגילה אינו חוזר לעולם. וא"כ ש"מ שמקרא מגילה דוחה ממש כל המצוות, ואין זה רק ענין של קדימה. לכאורה זו ראייה חזקה.

אמנם י"ל דאין ראייה מזה כלל, דהנה הט"ז עצמו מסביר, שמקרא מגילה דוחה כל המצוות, משום שמקרא מגילה הוי דברי קבלה. א"כ, לו היה מקרא מגילה רק מדרבנן, היה מורה לר"ן דאין מצוה דרבנן דוחה מ"ע מהתורה (אף שהריטב"א כ' דמקרא מגילה הוא רק מדרבנן, ובכ"ז דוחה ממש, משום דיש כח ביד חכמים לעקור ד"ת בשוא"ת). וא"כ, הרי גם בחנוכה כשמדליקין נרות, מבטלים ת"ת ברגע זה, חנוכה כו"ע מהדו דהוי רק מדרבנן. וא"כ איך דוחה מ"ע דרבנן מ"ע מהתורה? אלא ע"כ, דת"ת הוי מצוה מיוחדת, וגם הר"ן סובר דמקרא מגילה דוחה אותה. והיינו, משום דאין כאן דחיה כלל. דכיון דמצוה זו היא תמידית, וכל רגע ורגע הוי מצוה חדשה לעסוק בתורה, הרי מוכרחים לומר דמתחילה ניתנה מצוה זו של ת"ת, רק

לעת שיהא פנוי ממצוות אחרות. ולמשל כשמניח תפילין ואינו לומד, אין הפירוש דמיע של תפילין דוחה מיע דתלמוד תורה, אלא שאז אינו מצווה כלל על לימוד תורה, אלא על מצות תפילין. וכי לא יוכל אדם לאכול ולישון משום שבכך הוא מבטל מצות ת"ת? אלא דמתחילה לא נצטווה באופן זה, אלא שיאכל וישן. ורק אח"כ אחרי האכילה והשינה כפי צרכו, מצווה הוא ללמוד (וכמו שכ' החת"ס בסוכה דף ל"ו בענין מצות ישוב א"י, שלא יאמר אדם, שאינו יכול לקיים מצות ישוב א"י משום שצריך ללמוד). והיינו דמתחילה ניתנה מצות ת"ת רק לזמן שהוא פנוי מכל עסק שאינו הכרחי.

א"כ, אם רבנן אמרו שצריך לקרוא את המגילה ולהדליק נ"ח, ממילא לא נצטווה כלל ללמוד בזמן זה. ואין הפירוש, שמקרא מגילה דוחה מצות ת"ת, אלא "מבטלין ת"ת", כלומר: ברגע זה אין עליו מצות ת"ת כלל, כדי שיוכל לקיים מצות מקרא מגילה. אלא החידוש הוא, שרבנן יכולים לתקן כן, ולומר שמקרא מגילה הוא דבר הכרחי שצריכים לקרות, וממילא אינו מצווה ברגע זה על ת"ת, ואין כאן דחיה כלל. והר"ן מודה בזה, וכמו"כ בנר חנוכה כנ"ל. אבל בשאר מצוות שאינן תמידיות, כשבמקרה נפגשו שתי מצוות – מיע מהתורה ומיע דרבנן לקרוא את המגילה – אז יש בזה דין דחיה מי דחה את מי. הר"ן סובר, שמקרא מגילה דרבנן אין בכוחו לדחות שום מיע מהתורה.

בענין מקרא מגילה יש לדון בזה ולומר, שאין כאן ביטול תורה כלל, דמקרא מגילה עצמו הוא דברי תורה. ועי' בב"י שבכותבו, מבטלין ת"ת לקרוא את המגילה, הוסיף "בציבור". ואולי כוונתו, דביחיד אין שום חידוש דקורין את המגילה, או משום דאין כאן ביטול תורה כלל, דגם זה הוא תורה, או משום דכיון דהוי מצוה תמידית כנ"ל אין כאן דחיה כלל. אבל לקרוא בציבור, שזה לוקח יותר זמן, ע"ז אינו מחויב. בזה הוה אמינא שיש ביטול תורה, וקמ"ל שבכ"ז דוחה, משום דהוי דברי קבלה, דכתורה דמי.

א"כ נמצא, שאם מקרא מגילה הוא מדרבנן, אינו דוחה שום מצוה חוץ מת"ת, אבל אם מקרא מגילה הוא מדברי קבלה, אז דוחה כל המצוות ממש.

ב. ספיקות במקרא מגילה

עוד הברל יש לענין ספק, דספק דרבנן הוה לקולא וספק דאורייתא לחומרא. וא"כ אם מקרא מגילה הוי דרבנן, יש להקל במקרה של ספק. אבל אם הוי מדברי קבלה, הוי כד"ת, ובספק יש להחמיר. והנה אמרינן בגמרא דף ה ע"ב, דחזקי' קרי בטבריא בי"ד ובט"ו, משום דמספקא לי' אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. וכן רב אסי קרי בהוצל משום דמספקא לי' אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וקרא בי"ד ובט"ו. וא"כ ראייה מכאן דמקרא מגילה הוי מהתורה, דאל"כ אלא מדרבנן, א"כ קיי"ל דספק דרבנן לקולא, ולמה קרו בי"ד וט"ו, היה די להם בי"ד, דהוי זמן קריאה

לכל? אע"כ מוכח, דהוי מהתורה, וספיקו לחומרא. לכן קרו גם ביי"ד וגם בט"ו. אמנם הר"ן עצמו כבר הקשה כן שם בסוגיא, וכתב דבאמת מן הדין היה מספיק לקרוא רק ביי"ד, אלא שנהגו מדת חסידות. ודאי מדת חסידות היא לקרוא גם בט"ו, לצאת כל הדעות. אבל מדברי הרמב"ם והשו"ע משמע, שמצד הדין חייבים, ולא רק מדת חסידות היא. והיינו משום שהם סוברים, שמקרא מגילה הוא מדברי קבלה, וספיקו לחומרא. וכן כתב השו"ע סי' תרצו לעניין אונן, דחייב לאכול בשר ויין בפורים, ולא אתי עשה דיחיד ורחי עשה מהתורה רבים, ע"ש.

הטוריאבן בסוגיא זו דחוקי קרי ביי"ד וט"ו הוכיח ג"כ דמקרא מגילה הוי כדברי קבלה, וספיקו לחומרא, ולכן קרא ביי"ד ובט"ו. ורצה להוכיח ג"כ מתוספתא שהביאו התוס' בדף ד ע"א, דטומטום אינו מוציא את מינו. והוא משום דהוי ספק, שמא אינו זכר אלא נקבה, ואשה אינה מוציאה אחרים י"ח. ואם נאמר שמקרא מגילה הוי רק מדרבנן, א"כ הרי ספק דרבנן הוי לקולא, ולמה טומטום אינו מוציא את מינו? אע"כ מוכח דהוי דברי קבלה, וספיקו לחומרא. לכן אינו מוציא את מינו, דספק הוא שמא אינו זכר.

אלא שדחה בעצמו ראייה זו. דאפי' אם נאמר דמקרא מגילה הוי מדברי קבלה, ג"כ קשה למה טומטום אינו מוציא את מינו, שהרי יש כאן ספק ספיקא, ואפי' בדבר תורה ספק ספיקא הוי לקולא ומותר. כאן הסי"ס הוא, אולי הטומטום שקורא הוא זכר; ואפילו אם הוא נקבה, אולי גם הטומטום השומע הוא נקבה, ואשה יכולה להוציא אשה. וא"כ, למה טומטום אינו מוציא את מינו? וקשה לכו"ע. אע"כ צריך לומר, שאין כאן סי"ס כלל, וגם לא ספק. בספק-ספיקא פה אולינן לקולא (הטומטום מוציא את בן מינו) משום שמא הקורא הוא זכר. ומאיך גיסא, כשטומטום אחר ירצה להוציא את הטומטום הקורא, או נאמר להפך: שמא הטומטום הוא נקבה כדי שיצא ידי חובה. אם כן הוי תרתי דסתרי, ולא הוי סי"ס. וכמו כן בספק דרבנן לא נאמר דהוי לקולא, משום שמתהפך בתרתי דסתרי. כי איך נאמר, שאם אשה תוציא את הטומטום יצא שמא הוא נקבה; וכשיבוא הוא להוציא אחר, נאמר שהשומע יצא, שמא הוא זכר (אבל בכ"ז ספק אחד יש תמיד, ולמה באמת לא יוציא את מינו, אם נאמר דמקרא מגילה אינו אלא מדרבנן).

אמנם כבר הקשה כן הסמ"ג. ותיריך דאמנם ספק לקולא הוא, אבל אם לכתחילה יש אפשרות לצאת מן הספק, אז ודאי אין מקילין משום הספק. ומה שאין טומטום מוציא את מינו, היינו לכתחילה, אבל אה"נ בדיעבד טומטום ששמע מן הטומטום יצא.

ג. ראיות שמגילה היא מדברי קבלה

יש להביא ראייה מפורשת, שמקרא מגילה הוי דברי קבלה ולא רק מדרבנן, מגמרא מפורשת שבועות דף לט ע"א: "וכשמשיבתינן אותו, אומרים לו: הוי יודע

שלא על דעתך אנו משביעין אותך, אלא על דעת המקום וכו', שכן מצינו במשה רבנו כשהשביע את ישראל, אמר להן: דעו שלא על דעתכם אני משביע אתכם, אלא על דעת המקום וכו', אין לי אלא אותן העומדין על הר סיני, דורות הבאים וגרים העתידין להתגייר מנין, ת"ל ואת אשר איננו. ואין לי אלא מצוה שקיבלו עליהם מהר סיני, מצוות העתידות להתחדש, כגון מקרא מגילה מנין, ת"ל קימו וקבלו — קיימו מה שקבלו כבר. הר מפורש, דמקרא מגילה אינו מדרבנן כמו נר חנוכה.

עוד יש להביא ראייה מרש פ' הקורא עומד: "מקום שנהגו לברך יברך". ובגמרא (כא ע"ב): "ל"ש אלא לאחריה, אבל לפניו מצוה לברך ... מאי מברך מנ"ח [על מקרא מגילה ושעשה ניסים ושהחיינו]. והנה בשבת דף כג אמרינן ג"כ לענין נר חנוכה, דביום הראשון מברך ג', והקשו: היכן צונו כו'. והנה כאן במסכת מגילה לא פריך היכן צונו, וע"כ משום דכאן הוי דברי קבלה וברוה"ק, ושפיר ציונו, משא"כ נר חנוכה, דהוי מדרבנן, שפיר פריך היכן צונו.

ד. חיוב נשים בקריאת המגילה

1. חיוב אנשים מן התורה, נשים — מדרבנן

הטורי-אבן לפי שיטתו, דמקרא מגילה הוי כדברי קבלה שתוקפם כדין תורה, כ' לבאר הא דאמרינן במגילה דף ד ע"א, "אמר ריב"ל: נשים חייבות במקרא מגילה, שאף הן היו באותו הנס". והקשו התוס', דכאן משמע שנשים חייבות במקרא מגילה, מדאמר "במקרא" ולא "לשמוע", וא"כ מוציאות אחרים ידי חובה. ואיך תני בתוספתא, דטומטום אינו מוציא את מינו? ע"כ חדרו התוספות, הנשים חייבות רק בשמיעה, ואילו אנשים חייבים בקריאה. ולכן אין טומטום מוציא את מינו, דאולי הטומטום השומע זכר הוא, והטומטום הקורא נקבה הוא, דאינו חייב בקריאה. ומה שאמרו בגמרא, נשים חייבות במקרא מגילה, היינו להוציא נשים, דס"ד דאינן חייבות כלל.

[וכן פסק הרמ"א בשו"ע או"ח תרפ"ב, בשם י"א: "אם האשה קוראה לעצמה מברכת לשמוע מגילה, שאינה חייבת בקריאה". ואע"פ שדעת הרמ"א (תקפ"טו) שאשה רשאית לברך על מצוה שהיא פטורה ממנה, וא"כ לכאורה כל שכן כאן, שיש לה חיוב בשמיעה, שתוכל אם תרצה לברך על הקריאה, מכל מקום כשיש לפניו הברירה לברך בנוסח של מצווה ועושה (על השמיעה) או בנוסח של אינה מצווה ועושה (על הקריאה) — גדול המצווה ועושה, ועליה לברך בנוסח שמצווה ועושה, דהיינו על השמיעה.

הרמ"א מביא דין זה בשם המרדכי. אולם המרדכי בפ"ק דמגילה סי' תשעט כתב בשם הראב"ה שנשים מברכות "על משמע מגילה", ואילו הרמ"א פסק שתברכה

"לשמוע מגילה". שינוי זה נובע משיטות ראשונים שונות בביאור ההבדלים שבין ברכות שנוסחון ב"על" ובין ברכות שנוסחון ב"ל". דעת הר"ן בפסחים ז,א, שמצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח, מברכים עליה בלשון "על"; ומצוה שאדם מקיים בעצמו, מברך עליה בלשון "ל". הרמ"א פוסק כמוהו, ולכן על מצות הקריאה מברכים האנשים בלשון "על מקרא מגילה", כיון שאפשר לקיימה ע"י אחר מדין שומע כעונה. אולם חיוב השמיעה, שחל על הנשים, הוא חיוב שבגופן, שאינן יכולות לקיים ע"י שליח, ולכן עליהן לברך בלשון "לשמוע מגילה". הראב"יה, שהביא המרדכי, סובר מן הסתם כשיטות הראשונים האחרות, המחלקות באופן אחר בין לשון "על" ללשון "ל".

אמנם הטורי אבן אינו רוצה בחידוש זה, דממינן, אם חייבות בשמיעה, חייבות גם בקריאה; ואם אינן חייבות בקריאה, אינן חייבות בשמיעה, דאיך אפשר לחלק בזה (ואמנם עוד יבואר דבר זה להלן). ע"כ תי' הטו"א את קושית התוס' באופן אחר. והוא, דאנשים חייבים במקרא מגילה מהתורה, דדברי קבלה כדברי תורה דמי. ונשים, אע"פ שאינן חייבות מהתורה, בכ"ז חייבות מדרבנן במקרא מגילה, משום דאף הן היו באותו הנס. וחיוב זה הו' רק מדרבנן, כמו שכתבו שם התוספות להקשות, למה לן קרא מיוחד בפסח דאשה חייבת במצה, תיפוק ליה משום דאף הן היו באותו הנס. ותי', דזה הו' רק מדרבנן. וא"כ גם אנשים וגם נשים חייבים בקריאת המגילה, אלא שהאנשים מהתורה, ונשים מדרבנן. וא"כ פשוט הוא שהחייב מדרבנן אינו יכול להוציא החייב מהתורה. ולכן אין נשים מוציאות אנשים י"ח. ולכן אין הטומטום מוציא את מינו.

וכתב עוד הטורי אבן, דאנשים שחייבים מהתורה, חייבים בקריאת המגילה גם מדרבנן, שהרי גם הם היו באותו הנס, אלא דחייבים גם מהתורה. ונימ, במקרה שכל האנשים אינם יכולים לקרוא את המגילה, ויש כאן אשה אחת שיחידעת לקרא, אם נאמר דאנשים חייבים רק מהתורה, א"כ אין תועלת בזה שהאשה תקרא בפניהם, כיון דהיא חייבת רק מדרבנן. אבל אם נאמר שיש על האנשים גם חיוב מדרבנן, א"כ צריכים לשמוע ממנה, כדי שיקיימו לכל הפחות את המצוה מדרבנן. אבל לפי דעת התוספות, שאנשים חייבים בקריאה ונשים רק בשמיעה, אין נשים יכולות להוציא ידי חובת האנשים אפילו בחיוב מדרבנן שלהם.

2. חיוב אנשים בקריאה, נשים – בשמיעה

הקשה החלקת-יואב על התוס' הנ"ל: לפיז איך אנשים יכולים להוציא נשים י"ח, הרי נשים חייבות בשמיעה, ואילו אנשים חייבים רק בקריאה ולא בשמיעה, שהרי קי"ל דקרא ולא השמיע לאזנו יצא. וגם קי"ל, דחרש המדבר ואינו שומע חייב בקריאת המגילה, אע"פ שאינו שומע. הרי דהחיוב הוא רק הקריאה, וא"כ

אנשים אינם חייבים בשמיעה, ומי שאינו חייב בדבר אינו יכול להוציא את החייב בדבר?

ותי', רכין דאשה חייבת רק בשמיעה, איצ כלל להוציא אותה ייח. דק מי שחייב בקריאה, הוא עצמו אינו קורא, אז צריך שיצא ייח מטעם שומע כעונה, ונחשב כאילו הוא עצמו קרא, וצריך שישמע מבר חיוב כמותו. אבל אשה שחייבת רק בשמיעה, כיון ששמעה קיימה את המצוה, ולא האיש הוא שמרציא אותה די חובתה.¹

אבל הקשה, איכ גם אם חרש שוטה וקטן קרא את המגילה מוציא נשים, כיון דטוים היא שומעת. ותי', שהשמיעה צריכה להיות מתוך מגילה, ורק כשהקורא מתכוון להשמיע וקורא מתוך הכתב, חשיב שגם השומע שומע מתוך הכתב. אבל חשיז, שאין להם כוונה לכוון להשמיע לאחר, אינם מוציאים אפילו אשה, כיון ששמיעת האשה במקרה זה אינה מתוך הכתב.

תרצו דחוק מאד. ונראה דלא קשיא מידי, דודאי אנשים חייבים גם בשמיעה. דלא יתכן שאשה תהיה חייבת בשמיעה ואנשים יהיו פטורים מזה, וכמו שכתב הטורחאבן לענין אנשים שחייבים מן התורה בקריאה, וחייבים גיכ מדרבנן כמו נשים, דגם הם היו באותו הנס. איכ כמורכ אם נשים חייבות בשמיעת המגילה מפני שהיו באותו הנס, כמורכ אנשים חייבים בשמיעת המגילה מאותו טעם. יתירם האנשים על הנשים, שהם חייבים אף בקריאה. איש שקרא ולא שמע, גיכ יצא, דהעיקר הוא הקריאה, וקריאה כוללת את השמיעה בתוכה. אבל כשאין איש היודע לקרא את המגילה, יש רק אשה היודעת לקרא, חייבים האנשים לשמוע מן האשה, כדי שיקיימו עכיצ מצות שמיעה.

[וחדו פירוש דברי רשי בערכין ב סעיב. הגמ' פירשה, שיהכל כשרין לקרות את המגילה, שנאמר במשנה במגילה, בא לאיתוי נשים. רשי פירש, שהן כשרות לקרות ולהוציא זכרים די חובתם. לדברינו יל, שהן מוציאות את האנשים די חובת השמיעה בלבד.]

ובעיקר שיטת התוספות, שאשה חייבת רק בשמיעה, צריך להבין, מנין להם דבר זה, דממי, אם פטורות מקריאה, יהיו פטורות לגמרי. גם משמיעה, ואיך אפשר לחלק דבקריאה פטורות ובשמיעה חייבות. וכתב האבנינור לפרש דבר זה (וכן באו"ש ה' מגילה) על פי מה דאמרין במגילה דף יח ע"א 'קראה ע"פ לא יצא'. ופריך בגמרא: מנלן? אמר רבא: אתיא זכירה וזכירה. כתיב הכא: זיהמים האלה

1. בדרך אגב בענין זה של שומע כעונה, כדאי להזכיר דבר יפה מאת הגאון הרוגצובאי זצ"ל, שהסביר למה את עשרת בני המן נהגים כל הקהל לומר כל אחד לעצמו, משום דהרין הוא שצריך לומר בנשימה אחת, ובוה אין הקורא יכול להוציאם, דשומע כעונה נאמר רק על עצם הקריאה — הייבור, אבל בנשימה אחת זה אין יכולים להוציא אחרים, וצריך כל אחד לקיים בעצמו את זה.

נזכרים, וכתוב התם: 'כתוב זאת זכרון בספר', מזה להלן בספר אף כאן בספר וכו'. אי"כ, כל חיוב קריאת המגילה בספר ילפינן ממחית עמלק. כיון דקיי"ל שנשים אינן חייבות במלחמת עמלק (עי' חינוך פ' כ"תצא), שוב אינן חייבות בקריאת המגילה. ורק אנשים, שחייבים במלחמת עמלק, חייבים ג"כ בקריאת המגילה.

[3. דעת הרמב"ם על חיוב נשים במקרא מגילה

בניגוד לדברי התוספות, הסוברים שיש הבדל בין חיוב הנשים לבין חיוב האנשים, הרמב"ם (פ"א ה"א) סובר ש"הכל חייבים בקריאתה, אנשים ונשים וכו'". אשר לתוספתא שהביאו התוספות, דמוכה שטומטום אינו מוציא וכו', דמשמע שנשים אינן מוציאות אנשים ידי חובתם, הרמב"ם אינו מביא אותה, וכבר כתב הריטב"א דמשבשתא היא.

לביאור מחלוקתם יש לומר שיסודה בדיני זכירת מעשה עמלק. בספר החינוך מצוה תרג כתב, שחיוב זכירת עמלק אינו חל על נשים, משום שהן אינן בכלל מצות מחיית עמלק. מנחת-חינוך שם הקשה עליו מהמשנה בסוטה פ"ח מ"ז, שלמלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. וכן הקשה, שבמצוה תכ"ה פירש החינוך, שנשים חייבות במצות מלחמת שבעת העממים.

יש שתירצו לחלק בין מצות הרבים למצות היחיד. במלחמת מצוה החלה על הציבור שותפות גם נשים, משא"כ במצוה המוטלת על היחיד. מצות זכירת עמלק היא מצוה על היחיד, ולכן נשים אינן חייבות במצוה זו. ואילו המשנה בסוטה עוסקת במלחמת מצוה, שהיא על הרבים. חילוק זה אינו מתרץ את קושיית מנחת-חמ מצוה תכ"ה, ששם מדובר על מלחמת מצוה בשבעת העממים, שהיא מצות הציבור, ואעפ"כ החינוך פוטר נשים ממצוה זו.

אבני-נזר תירץ להיפך: דוקא כשהמצוה היא על הפרט, אף אשה חייבת בכך, כמו יעל שהרגה את סיסרא, ויהודית את הולופורנס. אולם כשציבור נלחם, אין אשה רשאית להצטרף לקרב. אמנם מצות מחיית עמלק חלה אף על כל אחד ואחד שיש בידו לקיימה, אולם מכל מקום מצוה זו היא מצות עשה שהזמן גרמא, שכן בשבת אסור ליחיד להרוג. ולכן נשים פטורות ממצות מחיית עמלק. אמנם מ"ער רדתה" למדנו היתר מלחמה בשבת, אולם זהו דוקא בתורת מלחמה, שהיא מצות הציבור, וממצות הציבור נשים פטורות. לעומת זאת מצות מלחמת שבעת העממים איננה מצות עשה, כי אם מצות לא תעשה, "לא תחיה כל נשמה", ועל כן נשים חייבות במלחמה זו, כמתשי"כ החינוך במצוה תכ"ה.

יתר על כן: לאחת משיטות התוס' בקידושין לד ע"א ד"ה מעקה, כשאשה חייבת בלאו אע"פ שהזמן גרמא, היא חייבת גם בעשה הצמוד אליו. במקרה דנן, כשם שנשים חייבות בלא תחיה כל נשמה, כן הן חייבות ב"החרם תחרימם". ואף לשיטה האחרת בתוס' שם, הסוברת הפוך, שאם פטורה מהעשה פטורה אף

מהלאו, יש לומר שיש נפי'ם בין הריגת שבעה עממים לבין הריגת עמלק. הריגת שבעה עממים אינה מטרה לכשעצמה, וכל כוונתה היא לגרשם מארצנו. ממילא ההריגה היא מלאכה שאינו צריך לגופה, שאין עליה חיוב בשבת, ואם כן הריגת שבעת עממים לא הוי מצוה שהזמן גרמה. משא"כ מצות הריגת עמלק, שמטרתה היא ההריגה, והוי מלאכה שצריך לגופה, ולכן היא מצוה שהזמן גרמה, ונשים מטורות ממנה. לפי'ו המשנה בסוטה, המחייבת אף כלה לצאת למלחמת מצוה, עוסקת במלחמת שבעת העממים.

עד כאן תירצו של אבני-נזר. אולם תירצו קשה, הרי מי שהרג עמלקי בשבת, מכל מקום קיים את המצוה, והשבת עבורו אינה אלא עיכוב צדדי, שלא בדומה למי שמניח תפילין בשבת, שלא קיים בכך כל מצוה. ואם כן אין לפטור אשה ממחיית עמלק משום מצות עשה שהזמן גרמה.

על כן נראה ליישב באופן אחר: מלחמת שבעת העממים אינה תכלית לכשעצמה, אלא תכליתה לכבוש את הארץ, והיא מהווה חלק ממצות יישוב הארץ. וכך ביאר אבני-נזר את דעת הרמב"ם, שהשמיט כביכול את מצות יישוב הארץ. אבל באמת כללה במצות מלחמת שבעת עממים. במצות יישוב הארץ אף נשים חייבות, והראיה מהמשנה בכתובות, שהכל מעלין לא"י, ויכולה אשה לכוף את בעלה לעלות ארצה. במלחמה, שהיא פרט ממצות יישוב הארץ, אף נשים חייבות.

אולם מצות מחיית עמלק היא מצות מלחמה לתכלית עצמה, ואשה פטורה ממלחמה לשם מלחמה. לפי'ו חיוב כלה לצאת מחופתה הוא במצות כיבוש הארץ דוקא.

מצאנו איפוא, שדעת החינוך היא שנשים פטורות ממצות הזכירה, כיון שהן פטורות ממצות המחיה: בין מצות זכירת עמלק ומצות קריאת המגילה יש גזירה שוה, וכמובא בגמ' מגילה יח ע"א שמגז'ש זכירה-זכירה לומדים שקרא את המגילה עלי'פה לא יצא. ואף יתר על כן כתב הרמב"ן בסוף פר' כי תצא, שבקריאת המגילה מקימים את מצות "זכור את אשר עשה לך עמלק". לפי'ו נשים שפטורות ממצות זכירת עמלק, פטורות גם כן ממקרא מגילה, וכל חיובן הוא רק משום שהיו באותו הנס. חיוב מטעם זה אינו מחייב בקריאה אלא בפרסומי ניסא, ומצות פרסום הנס מתקיימת בשמיעה בלבד. ועי' מגילה יח ע"א: "אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא", דמשמע שמצות קריאה לחד, ומצות פרסומי ניסא לחד.

והוי איפוא שיטת התוס', המחלקת בין חיוב הנשים לבין חיוב האנשים. אולם הרמב"ם אינו סובר כחינוך. לדעתו בהל' מלכים ז, נשים חייבות במלחמת מצוה כמו האנשים. לפי'ו הן חייבות בזכירה, כשם שהן חייבות במחיה. ואם כן יש להן חיוב במקרא מגילה כמו האנשים.

ה. קריאתו של קטן

במשנה במגילה יט ע"ב הכשיר רבי יהודה קריאה של קטן. התוס' שם ד"ה ור"י הקשו, אם מדובר בקטן שהגיע לחינוך איכ חיובו במקרא מגילה הוא מדרבנן, ומדוע אינו מוציא אנשים, שאף הם חיובם מדרבנן? התוס' הקשו כך לשיטתם, שחיוב מגילה הוא מדרבנן. אולם תירוצם, ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן, הוא דחוק.

לשיטת בעל טורי-אבן, שחיוב מגילה הוא מדברי קבלה, לא קשיא מידי. לפיו יש להסביר, שרבי יהודה חכמים במשנה חולקים בשאלה, אם מקרא מגילה חיובו מדרבנן או מדברי קבלה. לחכמים חיובו מדברי קבלה, ולכן אין קטן מוציא, ולר' יהודה – מדרבנן, ועל כן קטן מוציא.

ו. קריאה של יום וקריאה של לילה

הדין כולו נסוב אודות קריאת המגילה ביום. הקריאה בלילה חיובה בראי מדרבנן. חיוב זה נדרש בגמ' (ד ע"א) מפסוקים בתהלים. לפי דברינו לעיל נצטרך איפוא לאמר שאף חכמים יחדו שקטן מוציא גדולים ידי חובתם בקריאת הלילה, וזהו דחוק, שהרי חכמים לא אמרו כך במשנה.²

על כן נראה, שבזמן המשנה עדיין לא היו קוראים את המגילה בלילה, ורק האמורא רבי יהושע בן לוי, הוא שתיקן כך, וסמך עצמו על הפסוק בתהלים כב "אלקי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה ליי". וכמה ראיות נוספות לדבר:

הר"ן בריש המסכת כתב, שתקנו לכפרים לקרוא בעיר בשני או בחמישי אע"פ שאינם חלים בידי, כדי שלא יצטרכו לחזור לעיר ביום י"ד. והוסיף: "ומקרא וליליא אפשר ולא קרו לה בני הכפרים, רמגילה דיום עיקר ... הקלו עליהם שלא לקרות אלא מגילה של יום". ולדין י"ל, שבזמן המשנה, כשהיתה עוד תקנת הקריאה המיוחדת לבני הכפרים, עדיין לא היתה התקנה לקרוא בלילה. בזמן הגמרא כבר לא היה דין מיוחד לכפרים, וכבריינתא דרבי יהודה ב"דף ב ע"א, שבוה"ז הואיל ומסתכלין בה אין קוראין אותה אלא בזמנה. רק אז תקנו את הקריאה בלילה. עוד ראיה מהמשנה במגילה כ ע"ב, שמונה את הדברים הכשרים כל היום, וביניהם קריאת המגילה. וכשמנתה את הדברים הכשרים כל הלילה לא מנתה את קריאת המגילה של הלילה. משמע שבזמן המשנה לא נהגו לקרוא את המגילה בלילה.

² אמנם כך אפשר להסביר את הכתוב בתוספתא שאחרי ערותו של רבי שקרא לפני רבי יהודה באושא כשהיה קטן, הנהיגו שהיא קטן קרא לרבים. עתה אפשר לומר שמדובר בקריאת הלילה, שכשירה בקטן אף לפי חכמים. – הע' עורך